

Dr Agnieszka Szykuła-Żygawska

NIEZNANE MATERIAŁY DO BIOGRAFII ARCHITEKTA JAKUBA HEMPLA

Tadeusz Stefan Jaroszewski oraz Andrzej Rottermund, monografiści bohatera prezentowanego tekstu uznali go za twórcę wybitnego, niestety o niepoznanym w pełni dorobku w dziedzinie projektowania architektury przełomu XVIII i XIX stulecia¹.

Jakub Hempel (1762-1831) był absolwentem Akademii św. Łukasza w Rzymie, gdzie przed 1790 r. pobierał nauki w dziedzinie architektury. Był uzdolnionym uczniem, podczas studiów otrzymywał nagrody i wyróżnienia (m. in. za projekt teatru). Przed 1790 rokiem przybył do Polski. Znany jest z Akt Stanu Cywilnego parafii we Włostowicach koło Puław, gdzie 30 października t.r. trzymał do chrztu dziecko swego przyrodniego brata Joachima Hempla, również architekta. Z kolejnych dokumentów wynika, że Jakub Hempel mieszkał na stałe w Warszawie. Jednym z ważniejszych i najbardziej poznanych jego prac jest klasycystyczna przebudowa pałacu Aleksandra Lubomirskiego na placu Żelaznej Bramy w Warszawie. W latach 1796-98 architekt związany był mecenatem Czartoryskich w Puławach².

W roku 1802 został zaproszony przez ordynata Stanisława Kostkę Zamoyskiego do udziału w konkursie na przebudowę pałacu w Zamościu. W tym mieście pozostał kilka lat, prowadził m.in. budowę pawilonu parkowego³.

W 1812 roku Jakub Hempel wyjechał do Lublina i objął tutaj stanowisko Budowniczego Departamentu Lubelskiego. W Lublinie wykonał projekty kamienic, kościół i klasztor karmelitów przebudował na ratusz, a w 1830 r. nadzorował remont bramy Krakowskiej. Pracował też dla Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej i jej córki Konstancji Sewerynowej Rzewuskiej⁴. Do jego obowiązków jako Budowniczego Województwa Lubelskiego należało zajmowanie się całym jego obszarem. Dla przykładu, jego autorstwa jest przechowywany w zbiorach Archiwum państwowego w Lublinie *Plan na Bydłoboynie w Hrubieszowie...*⁵. W ostatnim okresie

---

¹ T. S. Jaroszewski, A. Rottermund, *Jakub Hempel, Fryderyk Albert Lessel, Henryk Ittar, Wilhelm Henryk Minter. Architekci polskiego klasycyzmu*, Warszawa 1974, s. 13-17.

² Ibidem.

³ Archiwum Państwowe w Lublinie, Akta Ordynacji Zamojskiej, sygn. 1500, s. 31; por. też. B. Sawa, *Jakub Bobrowski, zapomniany malarz zamojski przełomu XVIII i XIX wieku*, „Archiwariusz Zamojski”, 2004, s. 22.

⁴ Najszerzej i najpełniej ostatnio o Jakubie Hemplu J. Żywicki, *Urzędnicy, architekci, budowniczowie cywilni...*, Lublin 2012, s. 112-120 oraz biogram s. 441-443. Tam też wykaz realizacji Hempla.

⁵ Ibidem, s. 120.

wiedza o życiu i twórczości Jakuba Hempla wzbogaciła się o dwa źródłowe przyczynki.

I.

Z 1826 r. pochodzi nieznany dotychczas projekt stacji soli w Krynicach. Krynice są położone w połowie drogi między Zamościem a Tomaszowem Lubelskim. W XIX stuleciu miejscowość była siedzibą gminy i folwarku należącego do rodziny Głogowskich, do którego należały okoliczne miejscowości: Majdan Krynicki, Polany i Majdan.

Lokalizacja Krynicy przy trakcie głównym (w latach 40-tych XIX wieku wybudowano dobrą drogę bitą, która ułatwiała komunikację) wpłynęła na wzniesienie tutaj kilku znaczących placówek. Działała w Krynicach stacja pocztowa, przy trasie głównej była karczma, a do 1870 roku magazyn Solny⁶.

Projekt stacji soli w Krynicach jest przechowywany w zbiorach Archiwum Państwowego w Zamościu, w aktach hipoteki powiatu tomaszowskiego, nr spisowy 11/I; tytuł jednostki: *Dobra Ziemske Krynice z Wsiami Polany i Maydan Krynicki z przyległościami i przynależnościami w Powiecie Tomaszowskim Guberni Lubelskiej położone*, nr hipoteczny 207⁷.

Składa się z jednego arkusza o wymiarach 52,5 x 73 cm, zawierającego plan Krynicy oraz plany sytuacyjne projektowanych obiektów wraz z projektami zabudowań. Arkusz składa się na pół. Opisy są wykonane tuszem (obecnie wyblaknięty), pismem odręcznym – wyraźnym, wykonał je Jakub Hempel. Rysunki są wykonane tuszem, podkolorowywane. Zapisy notarialne sporządzono tuszem (ciemny brąz), pismem mniej czytelnym. Dokument jest zniszczony zwłaszcza w partiach krawędzi i zagięcia (obecnie podklejony), ale nie narusza to jego czytelności.

Część arkusza oznaczona w nagłówku Litt. C zawiera, w górnej części: *Plan sytuacyjny całości Wsi Krynicy wykazujący Zabudowania i Grunta zabrane pod Magazyn Solny we wsi Krynice, z zapisem Datt w Krynicach 12 Grudnia 1826 Roku*.

W prawym dolnym rogu znajduje się zapisana odręcznie legenda dla planu. W lewym górnym rogu widnieje zapis: *Dowód ten skarty iedney do Dóbr Krynicy złożony oznaczasię Ignacy Zarębski* oraz trzy inne nieczytelne podpisy. Obok widnieje zapis *Za zgodno* (sic!) *z oryginałem Jakób Hempel BWL*.

Dolna część jest zatytułowana: *Plan sytuacyjny Zabudowań i gruntu zabranego na Magazyn Solny w Krynicach*.

⁶ [A.N.], *Krynice* [w:] *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, T. IV, Warszawa 1883, s. 756-757. W Aktach Stanu Cywilnego parafii p.w. św. Dominika i Matki Bożej Szkaplerznej w Łabuniach (do której należały Krynice) znajdują się zapisy potwierdzające, że stacja soli znajdowała się w miejscowości co najmniej od lat 20-tych XIX stulecia. W 1820 r. jest wspomniany Krzysztof Opiela – bednarz przy tymże magazynie soli. W roku 1823 dozorcą transportu stacji soli w Krynicach był Dawid Rosenweig (żonaty z Itą z Szolców), w 1832 r. przy magazynie solnym „pozostawali” Józef Ryszler i Jan Pawłowski, sierżanci z Korpusu Inwalidów i Weteranów. Archiwum Archidiecezji Zamojsko-Lubaczowskiej, *Parafia p.w. św. Dominika i Matki Bożej Szkaplerznej w Łabuniach*, Akta Stanu Cywilnego 1820, s. 34; Akta Stanu Cywilnego 1823, s. 18; Akta Stanu Cywilnego 1832, s. 79.

⁷ Za wskazanie arkusza i pomoc w jego odczytaniu dziękuję Jakubowi Żygawskiemu.

Część oznaczona w nagłówku *Litt. A*; na pierwszej jego części znajdują się: *Plan Zabudowań Magazynu Solnego we Wsi Dziedzicznej Krynice*, i poniżej: *Planta 3ch Szop Magazynu Solnego w Krynicach*; *Planta Domu Mieszkalnego*.

W dolnym rogu tej części znajduje się zapis za zgodność z *Oryginałem Jakób Hempel B.W.L.* Przy drugiej krawędzi jest data 12 grudnia 1826 roku, i sporządzony przez Jakuba Hempla zapis *wymierzył i zrysował Jakób Hempel Bud. Woj. Lub.* oraz obok pieczętkę KROLESTWO POLSKIE/ ASSESOR/ BUDOWNICZY/ WOJEWÓDZ: LUBELSKIE:

Na drugiej części znajdują się rysunki zaprojektowanych przez Hempla budowli: *Elewacja Domu mieszkalnego z boku a. b.*; *Planta Stajni z Wozownią*; *Elewacja Stajni z Wozownią*; *Przecięcie Szopy*; *Przecięcie Domu mieszkalnego* oraz największy – *Elewacja 3ech Szop i Domu na Magazyn Solny w Krynicach*. W prawym górnym rogu tej części karty widnieje zapis *Dowód ten skarty iedney do Dóbr Krynice złożony oznaczasię (sic!) Ignacy Zarębski* oraz trzy inne nieczytelne podpisy.

Według prezentowanego planu Magazyn soli wraz z zabudowaniami planowano usytuować między traktami – głównym do Tomaszowa oraz boczną drogą do wsi Krynice. Był to projekt szopy zamkniętej w literę „u”, z *piorunociagiem* pośrodku oraz domem mieszkalnym na wysokości zakończenia skrzydeł bocznych szopy. – ten ogólny projekt rozrysowano w części oznaczonej *Litt. C*.

W części zatytułowanej *Litt. A*, ten sam rzut szopy jest powiększony, ale posiada jedynie zaznaczone w skrzydłach bocznych, usytuowane równolegle względem nich dwie pary schodów.

Dokładniejszy jest tutaj rzut murowanego domu mieszkalnego, pokrytego dachem dwuspadowym. Ma on plan prostokąta, z dobudówką z jednej strony o rzucie zbliżonym do kwadratu. Jedna elewacja boczna jest trójosiowa, a druga (z przybudówką) niższa i jednoosiowa. Przednia posiada sześć, rozmieszczonych symetrycznie otworów okiennych, z wejściem pośrodku (plus dwa otwory okienne dobudówki). Tylne elewacja jest analogiczna. Odróżnia ją węższe wejście. Pośrodku elewacji przedniej znajdują się trzy pomieszczenia: sień, kuchnia oraz sień – z wyjściem przez elewację tylną. Z niej wiodą wejścia do pomieszczeń bocznych (wszystkie są nazwane w projekcie).

Po jednej stronie są to: gabinet, pokój bawialny, pokój, sień i pokój sypialny. Z drugiej strony są to: kuchnia, spiżarnia, Kancelaria pisarza solnego i kapa (?). Dobudówka zawierała: magła, piwnicę oraz schody do piwnicy.

Druga część tej karty zawiera rysunki elewacji i przecięcia szopy, plan i elewację stajni z wozownią oraz elewację i przecięcie domu mieszkalnego.

Boczne skrzydła szopy były murowane, ich przednie elewacje posiadały po jednym otworze okiennym w kształcie półkola. Drewniane facjaty szop zawierały analogiczne okno na jednej osi z tymi umieszczonym w elewacji.

Szopę – jej korpus główny pokrywa dach dwuspadowy z czterema lukarnami w elewacji przedniej. Drewniane elewacje tej części są dodatkowo wzmocnione wspornikami, z tegoż materiału. Bliżej środka korpusu, po dwóch stronach, na jednej osi z lukarną znajdują się otwory drzwiowe.

Zbliżony, skromny projekt posiadała drewniana, pokryta dachem dwuspadowym stajnia z wozownią. Zaprojektowana na rzucie prostokąta w elewacji przedniej miała trzy szerokie otwory drzwiowe różnej wielkości. Każdy otwór prowadził do wydzielonego pomieszczenia.

Opisany, nieznany dotychczas (i niezrealizowany) projekt Jakuba Hempla magazynu soli w Krynicach wzbogaca wiedzę na temat jego dorobku twórczego. Nie jest to realizacja na miarę tego uzdolnionego architekta, autora wielu uznanych obiektów architektury tak sakralnej jak i świeckiej. Projekt z Krynicy wpisuje się w realizacje, które miały być przede wszystkim praktyczne i użyteczne.

II.

Nowe wiadomości na temat życia architekta przyniosły księgi metrykalne zamojskiej kolegiaty.

Dnia 17 VIII 1801 r. architekt Jakub Hempel wziął ślub z Joanną Midelton, a 14 VIII 1802 r. w parafii we Włostowicach ochrzczono jego pierwsze dziecko - syna Stanisława Kostkę⁸. Pod koniec lat 20-tych wziął ślub z Anną Kuzińską vel Kuźmińską, z którą miał czworo dzieci. Zmarł w 1831 roku⁹.

Zawarte w literaturze dane można uzupełnić o nowe, dotyczące życia Hempla w latach 1805-1806, gdy jest odnotowywany jako mieszkaniec Zamościa, parafianin rzymskokatolickiej parafii p.w. św. Tomasza apostoła w tym mieście.

Pierwszy dowód na obecność Jakuba Hempla w Zamościu pochodzi z 24 kwietnia 1805 r. Tego dnia, małżonka Jakuba Hempla, Joanna była świadkiem na sakramencie chrztu Zofii Joanny, córki Franciszka Dawidkowskiego i Tekli Henriczek. Wraz z nią świadkami sakramentu byli Wincenty Boduszyński, Mikołaj Strępowski i Konstancja Lasocka¹⁰.

Z Akt Kolegiaty Zamojskiej wynika, że w 1806 roku architekt wraz z rodziną: żoną Joanną Meddelton i dziećmi mieszkał w Zamościu pod numerem policyjnym 16¹¹. Dnia 12 lutego tego roku wraz z urzędnikiem Państwa Zamojskich Józefem Dzierbińskim był świadkiem na ślubie sekretarza Ordynacji, Franciszka Sokalskiego (l. 38) z Konstancją Lasocką (l. 17). W tym akcie Jakub Hempel został nazwany architektem Ordynacji Zamojskiej¹².

Pierwszego października tego samego roku (1806) Jakub Hempel i jego żona Joanna Meddelton (Milletow?), mieszkający w Zamościu w domu pod numerem 16 ochrztili córkę Angelę Konstancję Julianę. Rodzicami chrzestnymi córki architekta byli Konstancja Sokalska i Franciszek Dawidkowski, których zawody nie zostały uwzględnione w zapisie¹³. Rok później, 10 listo-

---

⁸ T. S. Jaroszewski, A. Rottermund, op. cit., s. 13.

⁹ Ibidem, s. 17.

¹⁰ Archiwum parafii katedralnej w Zamościu (dalej APKZ) *Liber Natorum*, 1794-1809, k. 229.

¹¹ Analiza ksiąg metrykalnych zamojskiej kolegiaty w 2. połowie XVIII wieku dowiodła, że wówczas numer policyjny 1 posiadała zamojska kolegiata. Można zatem wywnioskować, że numer 16 był przyporządkowany jednej z kamienic w sąsiedztwie kolegiaty i Rynku Wielkiego.

¹² APKZ, *Liber Copulatorum*, 1794-1809, brak paginacji.

¹³ APKZ, *Liber Natorum*, 1794-1809, s. 256.

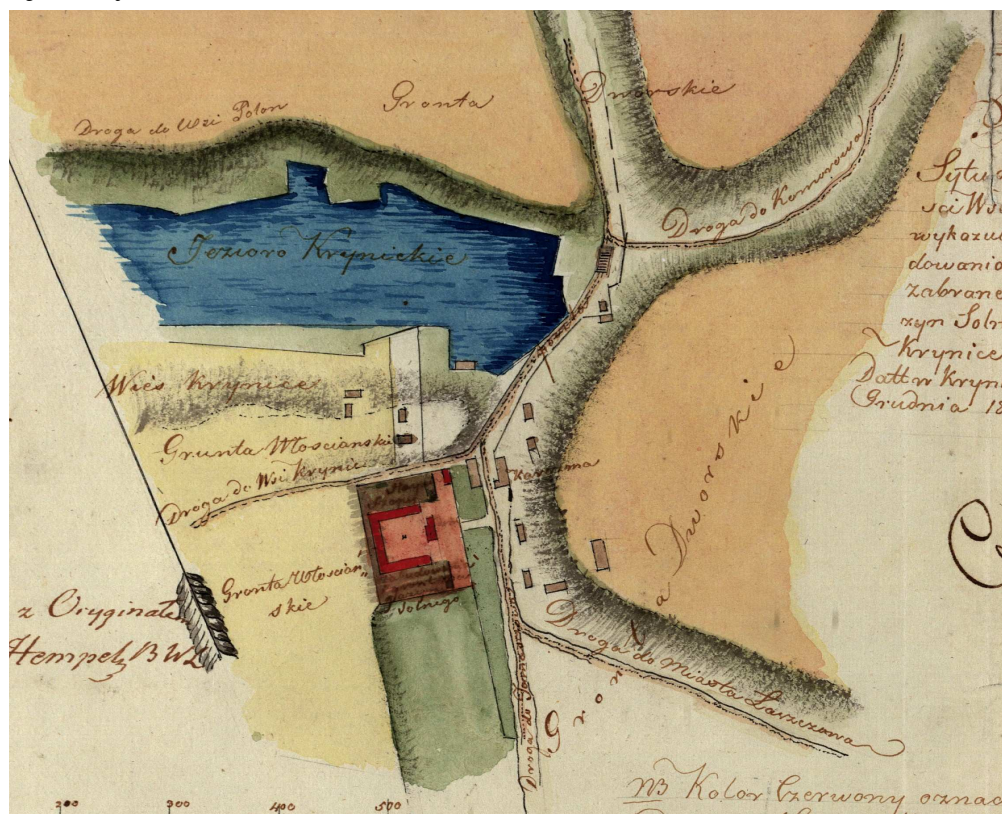
pada Hempel nadal mieszkał w Zamościu, w domu pod numerem 121. W tym dniu wraz z żoną ochrzczili córkę Izabellę, której chrzestnymi byli: Marianna Ittar (żona Henryka Ittara) i Carloux Heffel, mężczyzna którego zawód nie został określony w akcie¹⁴.

W księgach metrykalnych zamojskiej kolegiaty została zawarta ważna informacja o Jakubie Hemplu jako architekcie Ordynacji Zamojskiej, ponieważ dotychczas nieznane było nazwisko architekta który pełnił tę funkcję pod koniec XVIII wieku¹⁵. Mieszkając w Zamościu, twórca pozostawał w znajomości z ówczesnym środowiskiem artystycznym miasta, m.in. z Henrykiem Ittarem, z którym najpierw, w 1802 r. przystąpił do konkursu tzw. „Turnieju Klasyków”.

Zebrane informacje poszerzają dotychczasową wiedzę na temat *oeuvre* Jakuba Hempla. Dowodzą, że pełny dorobek twórcy nie jest jeszcze w pełni rozpoznany i motywują do dalszych badań nad jego życiem i twórczością.

Ilustracje:

Orientacja (Krynice)

¹⁴ Ibidem, s. 277.

¹⁵ W latach 1744-1761 generalnym budowniczym i mierniczym był architekt Jerzy de Kawe, od roku 1761, przypuszczalnie do 1778 roku tę funkcję pełnił Fryderyk Gisges, a następnie do 1785 roku Johann Gottlibmajer. Kolejna informacja o funkcji generalnego budowniczego pochodziła dopiero z 1821 r. Wówczas stanowisko ceikwarta pełnił Wacław Ritschel. Por. J. Kowalczyk, *Architekci Zamoyskich w XVIII wieku*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. IV, 1959, z. 3-4, s. 220 i 226; P. Krasny, *Architektura Szkół im. Zamoyskich w Szczepieszynie*, [w:] *Sztuka dawnej Ziemi Chełmskiej i Województwa Bełskiego*, red. P. Krasny, Kraków 1999, s. 120.

